

Flere vennskap og stabil organisasjonsdeltaking

Det er lite som tyder på at det har blitt flere sosialt isolerte i det norske samfunnet de siste tiårene, på tross av at stadig flere samliv blir oppløst. Flere oppgir at de har fortrolige venner. Selv om en liten del av befolkningen kan betegnes som sosialt isolert, er det mange som plages av ensomhet, framfor alt i den stadig voksende gruppen av enslige. Også innvandrere er mer utsatt for ensomhet enn andre. Organisasjonsdeltakingen har alt i alt vært stabil, men det er nedgangstendenser for noen organisasjonstyper, som humanitære foreninger, kvinneorganisasjoner og politiske partier.

Et kaldere eller varmere samfunn?

I avisene presenteres til tider rystende beretninger om personer som blir funnet i sin bolig etter å ha ligget døde i flere måneder. Slike beretninger tolkes gjerne som uttrykk for en negativ samfunnsutvikling, en utvikling mot et kaldere samfunn hvor folk ikke har tid til hverandre. Hvor riktig er dette synet på samfunnsutviklingen?

Flere bor alene, stabile familierelasjoner

Andelen som er enslige og bor alene har økt betydelig. Isolert sett er dette en tendens som peker i retning av mindre kontakt og sosialt fellesskap. Økningen ser imidlertid ut til å ha stoppet opp ved inngangen til et nytt årtusen. Både i 1998 og 2004 bodde om lag en femtedel av befolkningen i aldersgruppen 16-79 år alene. Blant menn er andelen mer enn fordoblet siden 1980, mens økningen har vært mer beskjeden blant kvinner. Økningen i tallet på samlivsbrudd er en viktig årsak til at flere lever utenfor samliv og dermed også (i mange tilfeller) bor alene. Denne sammenhengen er imidlertid sterkere blant menn enn blant kvinner, siden det som regel er kvinnen som får omsorgen for barn ved samlivsbrudd.

Hvor mange som bor alene varierer sterkt med landbakgrunn. Afrikanske innvandrere bor i større grad alene enn personer med norsk bakgrunn, mens asiatiske innvandrere relativt sjelden bor alene. Innvandrere fra Sverige, Somalia, Etiopia og Irak er eksempler på grupperinger med mange aleneboende. For noen av disse landene (Irak, Etiopia) har dette sammenheng med at innvandrerne i stor grad består av relativt nyankomne flyktninger, og at mange av dem etter hvert vil få familien til Norge.

Kontakthyppheten med familien utenfor egen husholdning, med foreldre, søsken eller voksne barn, har vært forholdsvis stabil. Eldre aleneboende, for en stor del kvinner, ser ut til å ha fått bedre kontakt med sine voksne barn. 67 prosent av personer i alderen 60-79 år som bor alene, traff sine voksne barn minst ukentlig i 2002, mot 61 prosent i 1980 og 54 prosent i 1973. At de eldre er friskere og mindre bevegelseshemmede enn før, kan ha bidratt til dette, sammen med en generell bedring av kommunikasjonsmulighetene og sterkere sentralisering av bosettingen. Eldre er blitt mer mobile, andelen i aldersgruppen 67-74 år som bruker privatbil en gjennomsnittsdag, er tredoblet de siste 20 årene, fra 19 prosent i 1980 til 58 prosent i 2000.

Anders Barstad

Anders Barstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og leveårskforskning (anders.barstad@ssb.no).

Naboen ser ut til å bety stadig mindre som kilde til sosialt fellesskap. Riktignok har andelen som av og til har besøkskontakt med naboene vært forbausende stabil i 1980- og 1990-årene. Tidsbruksundersøkelsene viser imidlertid at tiden brukt på besøkskontakt med naboer, er halvert de siste 20 årene.

Mange innvandrere uten norsk venn

Hvis innvandrere ikke har norske venner, kan det være et signal om utelukkelse eller isolering. I levekårsundersøkelsen blant innvandrere fra 1996 oppga 6 av 10 at de hadde en god norsk venn. Andelen var lavest blant personer fra Vietnam og Somalia (om lag 4 av 10). At såpass mange ikke har en norsk venn, har sannsynligvis sammenheng med en rekke forhold, slik som manglende språkkunnskaper og at en del innvandrere står utenfor arbeidslivet. Jobben er en kontaktskapende arena. I 2004 oppga 39 prosent av befolkningen at de har kontakt med innvandrere gjennom jobben, mens 29 prosent har kontakt med innvandrere blant venner og kjente (Blom 2004). Innvandrerskeptiske holdninger kan også bidra til liten kontakt. 4 av 10 mener at innvandrere flest misbruker de sosiale velferdsordningene, og at innvandrere er en kilde til utrygghet i samfunnet. 35 prosent ville mislike at en sønn eller datter giftet seg med en innvandrer (Blom 2004).

Ikke større sosial isolasjon

Det er alt i alt lite som tyder på at sosial isolasjon har blitt mer utbredt i det norske samfunnet. Stadig færre oppgir at de mangler en fortrolig venn. Andelen av befolkningen som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn, ble redusert fra 8 prosent i 1980 til 4 prosent i 2002. Om lag like mange i 2002 som 20 år tidligere bor alene og er uten kontakt med gode venner eller nær slekt minst ukentlig. Sosial isolasjon har også blitt målt på andre måter, men uten at vi (foreløpig) vet noe om endringer over tid. I Levekårsundersøkelsen 2002 ble det spurt om hvor mange som sto intervjupersonen så nær at hun kunne "...regne med dem hvis du får store personlige problemer?" 2 prosent av den voksne befolkningen oppga at de ikke hadde noen som sto dem nær definert på denne måten. Det ble også spurt om graden av deltakelse og interesse fra andre. Snaut en av ti opplever at folk viser liten eller ingen deltakelse og interesse for det de gjør. Ikke overraskende viser begge disse målene at eldre over 66 år er mest utsatt for svak interesse og mangel på nære relasjoner. Flere undersøkelser tyder likevel på at utviklingen av de sosiale relasjonene har vært særlig positiv blant eldre kvinner. Færre eldre kvinner var sosialt isolerte i 2002 enn i 1980, og kvinner i alderen 67-74 år var en av de få gruppene som brukte vel så mye tid på sosialt samvær i 2000 som ti år tidligere, ifølge tidsbruksundersøkelsene.

Mindre tid til sosialt samvær i 1990-årene

Selv om det ikke kan spores tegn til at flere er sosialt isolerte, viser tidsbruksundersøkelsene at befolkningen både brukte *mindre* tid på sosialt samvær i fritiden en gjennomsnittlig dag i 2000 enn ti år tidligere, og tilbrakte mer tid alene. Like mange var sammen med andre og brukte tid på sosiale aktiviteter en gjennomsnittsdag i 2000 som i 1990; den totale tidsbruken var likevel mindre. Det ble blant annet noe mindre vanlig å gå på besøk til venner og slektninger, mens det ikke var noen reduksjon i tiden brukt til samtaler når telefonsamtaler inkluderes.

Både kvinner og menn bruker mindre tid på sosialt samvær enn tidligere. Nedgangen fra 1990 til 2000 var imidlertid størst blant menn. Kvinner bruker mest tid på sosialt samvær, en forskjell som økte i løpet av tiåret. Framfor alt bruker kvinner mer tid enn menn på samtaler.

At venner noe sjeldnere treffer hverandre "på hjemmebane", betyr ikke nødvendigvis at vennskapskontakten blir mindre intens. Mye tyder på at arenaene hvor mennesker treffes, har endret seg. Nordmenn tilbringer mindre tid i og ved boligen. Til gjengjeld bruker vi mer tid på reise og tilbringer en større del av tiden på offentlige steder, for eksempel restauranter, kafeer og butikker. Mobiltelefonene og de nye elektroniske mediene øker mulighetene for kontakt, og reduserer kanskje noe av behovet for å møtes ansikt til ansikt.

Mange er plaget av ensomhet

Det er få undersøkelser som kan si noe om utviklingen i opplevelsen av ensomhet. At stadig flere opplever samlivsbrudd, kan bety at flere føler seg ensomme i perioder av livet. Enslige er mer ensomme enn dem som er gift eller samboende. På den andre siden er det som vist få tegn til større sosial isolasjon, og flere har fortrolige venner. En betydelig andel av befolkningen er fra tid til annen plaget av ensomhet. I løpet av en 14-dagersperiode i 2002 oppga 25 prosent av den voksne befolkningen at de var litt eller mye plaget av følelser av ensomhet, de fleste var litt plaget. 6 prosent var "ganske mye" eller "veldig mye" plaget.

Familieforholdene har stor betydning for opplevelsen av ensomhet, både blant menn og kvinner (figur 1, fra Barstad 2004). Blant enslige var hele 40 prosent litt eller mye plaget av ensomhet i 2002, framfor alt skilte og separerte og enker/enkemenn. Litt flere kvinner enn menn er besværet av slike følelser. Forskjellen skyldes at kvinner er noe mer ensomme innenfor ekteskapet eller samboerforholdet.

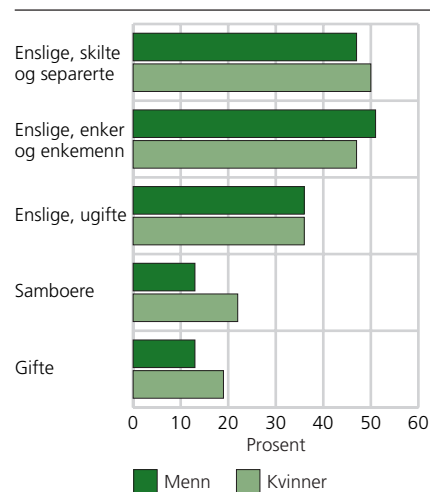
Mange vil mene at kvinner gir uttrykk for sine følelser i større grad enn menn. Kjønnforskjellen i opplevelsen av ensomhet kunne tenkes å være et resultat av ulik rapporteringstilbøyelighet. Amerikansk forskning viser imidlertid at selv om kvinner er flinkere til å gi uttrykk for hva de føler, forklarer ikke dette at kvinner er mest plaget av negative følelser som depresjon og angst (Mirowsky og Ross 2003).

Levekårsundersøkelsen fra 1996 viste at innvandrere fra ikke-vestlige land oftere enn nordmenn forteller at de er ensomme. Både relativt dårlig kontakt med det norske samfunnet, og svekket familienettverk som følge av utvandringen, bidrar til større ensomhet. Å være sysselsatt, å ha en god norsk venn, å bo sammen med foreldre, å ha søsken i Norge og være dyktig i norsk var noen av de mange faktorene som reduserte risikoen for ensomhet blant innvandrere (Blom 1997).

Mobbing og konflikter

I 2003 var det 2 prosent av alle arbeidstakere, rundt regnet 40 000 personer, som oppga at de ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting av arbeidskamerater minst en gang i måneden. Omfanget har holdt seg stabilt på et lavt nivå de siste 15 årene. Mobbing er et særlig alvorlig problem blant barn og unge. Noen undersøkelser tyder på at problemet med mobbing i skolen økte på 1980- og 1990-tallet, men at trenden har snudd ved inngangen til et nytt millennium. Mobbingen er redusert, særlig blant gutter (Tikkanen og Junge

Figur 1. Andel plaget av ensomhet i en 14-dagers periode. Menn og kvinner i ulike familieforhold. 16 år og eldre. 2002. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2002, Statistisk sentralbyrå.

2004). Rundt regnet 5 prosent av elevene i barneskolen og 4-5 prosent i ungdomsskolen ble mobbet ukentlig eller oftere i 2004.

Problemfylte og ubehagelige relasjoner i arbeidslivet kan ta andre former enn mobbing fra arbeidskameratene. For eksempel kan forholdet til kunder og klienter innebære konflikter og negative tilbakemeldinger. En av 20 mannlige og snaut en av ti kvinnelige ansatte var i 2003 jevnlig utsatt for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen. Det ser ut til å ha vært en viss økning av slike problemer blant kvinner fra 1996 til 2003. I det samme tidsrommet har det også blitt flere ansatte som opplever konflikter i møtet med kunder/klienter/elever. Utbredelsen av andre typer konflikter (mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse) endret seg lite. Vold og trusler er særlig vanlig blant dem som arbeider innenfor helse- og sosialtjenester. 27 prosent av personer med sykepleie som yrke var i 2003 utsatt for vold eller trusler minst en gang i måneden (les mer om dette i artikkelen om helse i denne utgaven av Samfunnsspeilet).

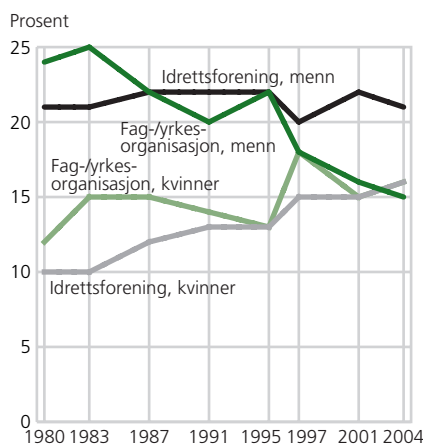
Organisasjonsdeltaking: Mer idrett, mindre politikk

Innenfor samfunnsvitenskapene er det tradisjon for å se deltaking i frivillige organisasjoner som indikator på et godt samfunn. Organisasjonene er viktige blant annet fordi de er "skoler i demokrati" og formidler kunnskap. I Norge oppfattes organisasjonene som sentrale bidragsytere til utformingen av velferdssamfunnet. Motivene for å delta i organisasjoner er framfor alt knyttet til det sosiale aspektet. I en undersøkelse fra 1998 var det først og fremst "vennskap" og "opplevelse av sosialt fellesskap" som ble oppgitt som motivasjon for aktiv organisasjonsdeltaking. Men mange forklarte også deltakingen med at de ønsket å hjelpe folk som trengte det.

I 2001 var vel halvparten av den voksne befolkningen aktiv i organisasjoner, det vil si ulike frivillige organisasjoner, politiske partier, fagorganisasjoner og bransje- eller næringsorganisasjoner. Levekårsundersøkelsen 2004 gir ikke det samme helhetsbildet som de tidligere undersøkelsene, men det er lite som tyder på at aktiviteten var lavere i 2004 enn i tidligere år. Totalt sett har aktivitetsnivået vært omtrent uforandret i perioden fra 1980 til 2001. Mens noen foreningstyper har vært utsatt for en nedgang i oppslutningen, har andre foreningstyper blomstret opp. Fagforeningene har fått flere medlemmer, og idrettslagene har hatt en viss aktivitetsøkning (en økning som skjedde i løpet av 1980-tallet). Det er de politiske partiene som har opplevd den største tilbakegangen; det er også tendenser til nedgang for humanitære foreninger, bransje-/yrkesorganisasjoner og religiøse foreninger. Det ser ut til at foreningstyper som tar et mer overordnet samfunnsansvar eller har et idealistisk/humanitært grunnlag enten er i tilbakegang eller har stagnert, mens noen av de mer individualiserte hobby- og fritidsorganisasjonene har fått sterkere oppslutning.

Fagforeningene har altså fått sterkere oppslutning, selv når det tas hensyn til økningen i tallet på sysselsatte i løpet av samme tidsrom. De fagorganiserte utgjorde 43 prosent av alle sysselsatte i 1980 og 54 prosent i 2004. Det meste av økningen skjedde i løpet av 1980-årene. Andelen blant sysselsatte som er aktive fagforeningsmedlemmer, har derimot endret seg lite. Hvis en slår sammen aktiviteten i fagforeninger og bransje-, nærings- eller yrkesorganisasjoner, var en noe lavere andel av de sysselsatte aktive i slike organisasjoner i 2004 enn i 1980. Disse utviklingstrekkene dekker imidlertid over betydelige forskjeller mellom menn og kvinner. Mens aktiviteten i fag- og yrkesorganisasjoner har vært for nedadgående blant mannlige sysselsatte de siste 25 årene,

Figur 2. Andel menn og kvinner 16-79 år som er aktive i idrettslag og andel sysselsatte menn og kvinner som er aktive i fag-/yrkesorganisasjoner (fagforeninger¹ eller bransje, nærings- eller yrkesorganisasjoner). 1980-2004. Prosent

¹ Fra og med 2001 er det spurt om aktivitet i fagforening eller arbeidstakerorganisasjon.

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

har aktivitetsnivået holdt seg blant kvinner, slik at det ikke lenger er noen forskjell i aktivitetsnivå mellom kjønnene. Både for fag-/yrkesorganisasjoner og for idrettslag, de desidert største organisasjonstypene, har utviklingen medført betydelig mindre forskjeller i deltakingen mellom menn og kvinner (figur 2).

Færre medlemmer i humanitære organisasjoner og kvinneorganisasjoner

Hvilke endringer har skjedd de siste årene, fra 1997 til 2004? For de største organisasjonsformene har det vært minimale endringer. Målt i aktivitetsnivå er det idrettslagene som framtrer som folkebevegelse nummer én i dagens Norge. I den voksne befolkningen er 18 prosent aktive i et idrettslag.

Den klareste nedgangstendensen kan registreres for helselag, sanitetsforening, Røde Kors og lignende. Medlemsandelen i disse organisasjonene har sunket mest blant kvinner, fra 20 prosent i 1997 til 14 prosent i 2004. Det har også blitt færre kvinner som er med i typiske kvinneorganisasjoner som husmorlag, bondekvinnelag og kvinnesaksforeninger. Andelen som er medlemmer og aktive i kvinneorganisasjoner ble om lag halvert fra 1997 til 2004. Den klareste oppgangstendensen gjelder friluftorganisasjonene (som jeger- og fiskerforening eller turistforening), men oppgangen kan skyldes endringer i måten spørsmålet er stilt på.

En undersøkelse blant ungdom (basert på "Ung i Norge"-undersøkelsene 1992 og 2002, gjennomført av NOVA) tyder på en nedgang i foreningsaktiviteter og besøk på fritidsklubber. Andelen organisasjonsmedlemmer ble redusert fra 76 til 65 prosent. Nedgangen har vært særlig stor for fritidsklubber og musikkorps, med om lag en halvering av medlemsandelen. Det er imidlertid først og fremst de passive medlemmene det er blitt færre av. Det viser seg også at like mange har trent i idrettslag på de to tidspunktene, men at medlemsandelen i idrettslag likevel har falt. Dette kan delvis være en følge av et større tilbud om treningsaktiviteter som ikke krever medlemskap (Krange og Strandbu 2004).

Flere er med i trossamfunn utenfor Den norske kirke

I motsetning til levekårsundersøkelsene, som ikke tyder på noen økning av medlemskap i "kristelig eller religiøs forening", viser statistikken over medlemmer i registrerte og uregistrerte trossamfunn utenfor Den norske kirke en kraftig økning i medlemstallet, fra snaut 200 000 i 1990 til nærmere 330 000 i 2004 (omfatter alle trossamfunn som mottar statstilskudd). Tar vi også med livssynsamfunn (som Human-Etisk Forbund) blir tallet på medlemmer snaut 400 000, som utgjør 8,7 prosent av befolkningen (<http://www.ssb.no/emner/07/02/10/trosamf/>). Økningen skyldes særlig den sterke veksten av medlemstallet innen muslimske trossamfunn. Men flere av de tradisjonelle frikirkemenighetene holder også stand; pinsemenighetene har hatt en liten økning av medlemstallet og hadde snaut 46 000 medlemmer i 2004. Det er likevel symptomatisk for utviklingen at pinsemenighetene i 2004 ble forbigått av den romersk-katolske kirken, som det nest største trossamfunnet utenfor Den norske kirke. De muslimske trossamfunnene er klart størst med sine snaut 78 000 medlemmer. Når levekårsundersøkelsene gir et annet inntrykk, kan det skyldes flere forhold. Spørsmålsformuleringen leder kanskje tankene mer mot kristelige foreninger enn mot andre religioner. Mange av trossamfunnene som er i vekst, har dessuten en overvekt av ikke-vestlige innvandrere, og det er et større frafall i levekårsundersøkelsene blant ikke-vestlige innvandrere enn ellers i befolkningen. I statistikken over medlemstall inngår dessuten alle aldersgrupper, mens levekårsundersøkelsen bare dekker voksne.

Referanser

Barstad, Anders (2004): Få isolerte, men mange er plaget av ensomhet, *Samfunnsspeilet* 5, 2004, Statistisk sentralbyrå, 19-26.

Blom, Svein (1997): Levekår blant ikke-vestlige innvandrere: Hvorfor er så mange ensomme? *Samfunnsspeilet* 4, 1997, Statistisk sentralbyrå, 45-53.

Blom, Svein (1998): Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge, Rapport 98/16, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (2004): *Holdninger til innvandrere og innvandring 2004*, Notater 2004/75, Statistisk sentralbyrå (http://www.ssb.no/emner/00/01/30/notat_200475/notat_200475.pdf)

Kleven, Øyvind (2005): "Politisk deltagelse blant seniorer", i Elisabeth Ugreninov (red.): *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser 72, Statistisk sentralbyrå, 67-81.

Krange, Olve og Åse Strandbu (2004): *Ungdom, idrett og friluftsliv*, NOVA Rapport 16/2004.

Mirowsky, John og Catherine E. Ross (2003): *Social Causes of Psychological Distress. Second Edition*, New York: Aldine de Gruyter.

Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/emner/07/02/10/trosamf/>.

Tikkanen, Tarja og Amund Junge (2004): *Realisering av en visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø for barn og unge*, Rapport 2004/223, Rogalandsforskning (www.rf.no).

Aalandslid, Vebjørn og Kristian Rose Tronstad (2005): Norske kommunestyre: Er ikke-vestlige innvandrere underrepresentert? *Samfunnsspeilet* 1, 2005, Statistisk sentralbyrå, 14-16.

Lavere organisasjonsdeltaking blant innvandrere

Organisasjonsdeltakingen blant innvandrere skiller seg fra deltakingen blant andre nordmenn. For det første er deltakingen gjennomgående lavere, og for det andre er det til dels andre organisasjonstyper som fenger. Framfor alt er langt færre ikke-vestlige innvandrere medlemmer i idrettslag, mens flere er medlemmer av en kristelig eller religiøs forening. I levekårsundersøkelsen fra 1996, som nå begynner å bli gamle tall, oppga hele 26 prosent av innvandrerne fra et utvalg ikke-vestlige land at de var medlemmer av en slik forening. Men når innvandrere først er medlem av en organisasjon, er de til gjengjeld ofte vel så aktive som nordmenn. Unntaket er de religiøse foreningene, her er forholdet omvendt. Bare vel ett av ti innvandrermemlemmer i disse foreningene er etter eget utsagn "svært aktive" (Blom 1998).

En undersøkelse fra 2002 av foreningsdeltakingen blant ungdom viser også en lavere deltaking blant ungdommer med innvandrerbakgrunn. Mens 41 prosent av ungdommene med norsk bakgrunn var medlemmer av idrettslag, var medlemsandelen 24 prosent blant ungdom fra ikke-vestlige land. Idrettslagene var imidlertid de desidert mest populære foreningene også blant innvandrere, langt mer populære enn religiøse foreninger (Krange og Strandbu 2004).

Færre bruker stemmeretten

Partipolitisk deltaking og deltaking i stortings- og kommunevalg har vist en klart nedadgående tendens. Valgdeltakingen ved stortingsvalget i 2001 var 75,5 prosent, den laveste siden 1927. Ved kommunevalget i 2003 deltok 59 prosent, også den laveste valgdeltakingen siden 1920-årene. Deltakingen ved fylkestingsvalget var rekordlave 55,6 prosent. Andelen av befolkningen som er medlemmer og aktive i politiske partier, er om lag halvert sammenlignet med nivået fra begynnelsen av 1980-tallet. Medlemsandelen i politiske partier har sunket jevnt og trutt fra 16 prosent i 1980 til 8 prosent i 2004.

Valgdeltaking og annen politisk aktivitet varierer mellom ulike sosiale grupper. Ungdom under 30 har en betydelig lavere valgdeltaking enn befolkningen ellers. Bare vel en tredjedel (36 prosent) av norske statsborgere med ikke-vestlig landbakgrunn benyttet stemmeretten ved lokalvalget i 2003. Dette var en nedgang fra 43 prosent i 1999. Nedgangen har vært sterkest blant unge innvandrere. Innvandrerbefolkningen er tilsvarende underrepresentert blant kommunestyrerepresentantene. Mens vel 5 prosent av befolkningen hadde bakgrunn fra ikke-vestlige land i 2003, var det bare 1 prosent av representantene som hadde slik landbakgrunn. Likevel bor 44 prosent av ikke-vestlige innvandrere i kommuner hvor de utgjør en større andel av representantene i kommunestyret enn av befolkningen (Aalandslid og Tronstad 2005). Et eksempel på slik overrepresentasjon er Oslo, kommunen med flest ikke-vestlige innvandrere i Norge.

Kvinner har de siste årene deltatt noe mer ved stortingsvalg enn menn. Forskjellen er imidlertid liten, og nedgangen i valgdeltaking gjelder begge kjønn. Forskjellen mellom kjønnene varierer sterkt med alder. Ved lokalvalget i 2003 var deltakingen til dels betydelig høyere for menn 67 år og eldre enn for kvinner i samme alder. I aldersgruppene under 50 år var derimot deltakingen noe høyere blant kvinner (Kleven 2005). Kvinner er underrepresentert i kommunestyrene og andre politiske organer, men her har det skjedd betydelige framskritt de siste 20 årene. Etter valget i 2003 utgjorde kvinner nær 36 prosent av representantene i kommunestyrene, mer enn 7 prosentpoeng høyere enn ved valget i 1991.